

24. Фетвы ученых о том, кем являются совершающие теракты : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mudjahid.com/fatua_ulyama/sovershayushie_terrakti
25. Фатауа ученых относительно иджтилята : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mudjahid.com/fatua_ulyama/iqtiyal
26. Позиция Исламской Уммы к джихаду в наше время : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mudjahid.com/fatua_ulyama/djihad_sheyh_fauzan
27. Шейх Салих Аль-Фаузан о такфире всех правителей : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=6uM4Qa28exg>
28. Шейх Фавзан про тех кто называет себя Салафиты : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=WRVPzSHbfNk&feature=related>
29. Фетва С. Фаузана о женской одежде : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=OX6c81N91xA>
30. Вероубеждения приверженцев Сунны и единой мусульманской общины : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.toislam.com/audio-aqidah/38-aqidaahlussunnaibnuthaimin>
31. Шейх Ибн ‘Усаймин об условиях джихада : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mudjahid.com/fatua_ulyama/ibn_usaymin_usloviya_djihada
32. Фетвы ученых о том, кем являются совершающие теракты : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mudjahid.com/fatua_ulyama/sovershayushie_terrakti
33. Хукм воюющих в рядах кафинов против мусульман –Усаймин : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.youtube.com/watch?v=yfahv6S4ftg&feature=player_embedded#at=91
34. Шейх Усаймин про тех кто называет себя Салафиты : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.youtube.com/watch?v=e4DVww8Q_A&feature=related
35. Ат-тавассуль (ибн Усеймин) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://firdaus1.narod.ru/ak5.html>

Мандрик М.В.

УДК 929(477) Калнишевский

КАР’ЄРНЕ СХОДЖЕННЯ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО: ІСТОРІОГРАФІЧНА ДИСКУСІЯ

Уперше обставини кар’єрного сходження П. Калнишевського були частково відтворені у працях істориків другої половини XIX – початку XX ст.ст. П. Єфименка, А. Скальковського, К. Одовця, Д. Яворницького, В. Біднова, М. Терновського, Л. Падалки.

Одним із перших цю проблематику досліджував відомий історик та архівіст А. Скальковський. Так, говорячи про втручання російського уряду у вибори керівних осіб у козацькому війську, він зауважив, що, незважаючи на категоричну заборону уряду, старшина не наважувалася зовсім ліквідувати вибори, – з одного боку, побоювалася протесту козацтва, з іншого – не було повної згоди в цьому питанні серед старшин. Деякі старшини, можливо із тих, що самі врятувалися від кріпацтва втечею на Запоріжжя, вважали, що повне скасування виборів матиме згубні наслідки і для війська, і для них особисто. Відніти старшину вже остаточно обирали не на радах, а на старшинських сходках. Так, автор наводить текст реляції Коша від 1764 р. про те, що вибори старшин відбувались „без голосів загальних” [21, с. 59].

Етапи кар’єрного зростання П. Калнишевського розглядав П. Єфименко у 1875 р., який серед причин, через які протягом трьох років Калнишевський не обирався кошовим називає його популярність серед „благоразумних казаков” і відсутність авторитету серед „партии простонародной” [11]. Однак у цей час він був на посаді військового судді. Нерідко козацтво ігнорувало царські закони, обираючи найавторитетніших. Одним із таких обранців став Калниш, який у січні 1765 р. всупереч царській волі знову став кошовим отаманом.

Взагалі влада кошового отамана над січовим товариством трималася виключно на авторитеті та силі особистості конкретної людини. Від здатності козацького ватажка організувати вдалий військовий похід, витребувати від монарха-сюзерена жалування, здобути права і привілеї Війську Запорозькому, а також без конфліктів розподіляти між куренями військову здобич та угіддя для промислів залежала тривалість його порядкування на Коші. Цим визначалася та межа, до якої волелюбне козацтво могло визнавати над собою будь-яку владу й погоджуватися на регламентацію своєї поведінки..

Козацьке звичаєве право регламентувало владу кошового. Дослідник К. Одовець зазначає, що, незважаючи на певну необмеженість влади кошового, в усіх найважливіших справах він не міг самовільно приймати рішення [17, с. 67-68]. Ці питання розглядалися і приймалися по ним рішення на раді – „як громада скаже на раді, так він мусив робити”. Отамана вибирали на один рік, якщо він у чомусь провинився, то рада скидала його і до року, а коли справлявся зі своїми обов’язками, то обирався на наступний термін.

Історик Д. Яворницький звернув увагу на те, що кошовий отаман об’єднував у своїх руках військову, адміністративну, судову та духовну владу. У військовий час кошовий був головним командиром, фельдмаршалом війська й діяв як необмежений диктатор: він міг викинути непокірного за борт човна або ж тягнути його, з мотузком на шиї, за важким обозом [23, с. 138]. Обов’язки кошового полягали в тому, що він затверджував обраних радою усіх нижчих від себе урядовців, узаконював розподіл земель, сінокосів,

рибних місць, звіриних угодів, розподіляв військову здобич, військові прибутки, царське жалування, приймав у Січ нових осіб, відпускав старих козаків із Січі, вступав у дипломатичні відносини [23, с. 139]. Найголовніші питання вирішувалися на загальній козацькій раді (козацькому колі), де щорічно обирали кошового й старшину. За присутності козаків на колі обговорювалися питання внутрішнього управління та зовнішньої політики. Кожний рядовий козак міг контролювати дії старшини, схвалювати або оскаржувати рішення козацьких урядовців. Кошовий усі питання вирішував за згодою та з відома всього товариства. Отже, й П. Калнишевський одного разу не міг задовольнити прохання російського офіцера, котрий прагнув бути добрим приятелем запорожців, послаючись на те, що багатьох козаків на Січі немає, бо вони розійшлися по зимівниках, тому він не владний вирішувати самовільно.

Д. Яворницький говорить про нововведення, запроваджені царицею, які торкалися споконвічних прав козаків – обрання кошового отамана. Історик пише, що незважаючи на ці нововведення, їх не було так просто впроваджувати в життя, тому перевибори старшини на Запоріжжі мали місце і в наступні роки, зокрема і в 1762 р., коли відбулися вибори П. Калнишевського. Тоді старшина знову спробувала зміцнити владу над козаками й ухвалила на сході встановити новий порядок у війську. У рішенні сходки зазначалося, що для запровадження „для державної та загальної військової користі кращих порядків” старшина повинна жорстоко карати всякого, хто б насмілювався порушити чи ослуhatися цієї резолюції [20, с. 189]. Однак оголошення цієї постанови викликало бурю невдоволення і П. Калнишевському довелося залишити свою посаду кошового отамана.

Причину зміщення П. Калнишевського з посади на січневій раді 1763 р. автор вбачає у гострому протистоянні козацьких угруповань на Січі, коли вплив сіроми на загальній раді 1763 р. спричинив до обрання кошовим Г. Федорова, а наступного року П. Федорова. Однак їхнє обрання для обох козацьких угруповань становило вимушений і тимчасовий компроміс. Та російський уряд не влаштовували такі тимчасові компромісні фігури. Через нестабільну ситуацію на кордонах із Туреччиною царат особливо клопотався тим, щоб зміцнити владу кошового і збільшити його залежність від своєї прикордонної адміністрації. Задля цього уряд намагався забронити вибори кошового та старшини. Царським указом у серпні 1763 р. козацькому товариству було рекомендовано, щоб кошовий отаман та інша старшина не були так часто змінювані. Катерина II надіслала кошовому золоту медаль вагою 50 червоних, яку він мусив постійно носити як апробований царицею знак своєї влади [20]. На думку сучасних істориків, цю медаль не потрібно розглядати як нагороду за заслуги, вона мала на меті виокремити кошового отамана з решти козаків та зміцнити легітимність його влади.

Історик В. Біднов погоджується із твердженнями своїх попередників щодо кар’єрного сходження Калниша [3, с. 136]. Зокрема, він зазначає, що нічого невідомо про час його вступу в козацьке товариство. Та обставина, що Калнишевський у складі Кушівського куреня починає відігравати визначну роль серед січовиків, пише історик, дає підстави говорити про те, що він не був новачком на Січі. Дослідник згадує про П. Калнишевського в якості військового осавула, що вів боротьбу з гайдамаками. Історик чітко вказує на те, що осавул виконував розпорядження Київського генерал-губернатора, у володіннях якого в 1750 р. перебувала Запорозька Січ, який вимагав від коша припинення гайдамацьких набігів [3, с. 137-138]. Наступне його обрання на посаду військового осавула означало, що він отримав значний авторитет серед козацтва. Його вплив серед козацтва почали зростати з часу його обрання військовим суддею. Саме ці якості стали підставою для включення Калнишевського до складу „особливих депутацій” до Петербургу. Активна робота у їх складі та наполегливе відстоювання інтересів Січі, пише дослідник, вплинули на обрання Калниша на посаду кошового.

Про політику наступу імперської влади на козацькі вольності та втручання у внутрішні справи Коша писав у 1904 р. російський історик М. Терновський. Так, зазначає він, ця тактика активізувалися після указу від 10 листопада 1764 р., яким Катерина II сповістила про скасування гетьманства. Управління Лівобережжям передано відновленій Малоросійській колегії, якій доручалося підготувати ліквідацію рештків автономії Лівобережної України. Наскільки все це зачіпало інтереси Запорізького війська, можна судити з наказів запорізьким депутатам у Комісії нового уложення 1767 р., які подаються М. Терновським. У них йшлося про необхідність виведення з Запорозжя урядового війська і знищення „влаштованого при р. Самарі Старо-Самарського, Новосічинського, Каменського і Беркутського ретраншементів, редутів Микитинського, Сокольського, Кодацького та фортеці св. Єлисавети” [22]. Звільнитись від тяжкої егиди Малоросійської Колегії кошовий сподівався шляхом повернення війська у відомство Колегії Закордонних справ.

Л. Падалка, який досить широко розкрив постать П. Калнишевського, його світоглядні та моральні засади. Про питання кар’єри автор лише обмовився короткою ремаркою про те, що П. Калнишевський став однією з найвизначніших постатей в історії українського народу завдяки своїм непересічним здібностям, авторитету, моральним принципам, що найяскравіше проявилися в період його десятилітнього кошівства [18].

У радянський час постать П. Калнишевського або замовчувався, або ж висвітлювалося з тенденційних позицій. Історична наука, керуючись „класовими” критеріями, вважала, що П. Калнишевський дуже довго – 10 років займав посаду кошового отамана, користуючись лише своїм економічним становищем багатого козака. Заможні козаки, щоб підкреслити своє положення й виділити себе з маси козацтва, називалися знатними чи старими. Разом зі старшиною, що займала посади, й відставними, вони брали участь у військових радах і вершили справи війська у своїх інтересах. Отож і Калнишевський, за марксистськими стереотипами, був найбільшим експлуататором народних мас і узурпатором влади, який „користуючись підтримкою царського уряду, намагався ліквідувати виборність старшини та обмежував права рядових

козаків”, тобто тяжів до автократизму. З іншого ж боку, над об'єктивним висвітленням життя і діяльності останнього кошового тяжів сформований ще ранньою українською історіографією образ „соловецького в'язня”, мученика за українську справу.

У 1950-их роках побачила світ праця М. Гернета, в якій побіжно згадується постать П. Калнишевського [5]. Важливим добробком у цей час стали дослідження В. Голобуцького [6,7]. Однак у них розглянуто переважно соціально-економічні та політичні аспекти історії Нової Січі. Вони дозволяють відтворити час, коли П. Калнишевський ввійшов у козацьке товариство, почав зростати його авторитет на Січі. Більш зрозумілими стають обставини його обрання на ті чи інші посади та чинники, що дозволили йому залишатися кошовим протягом десяти років. У 1969 р. з'явилася одна з праць О. Апанович, в якій значна увага приділена історії Новій Січі [2]. Праця дає змогу відтворити неоднозначність періоду, на який припадає кошовство Калниша, зрозуміти роль цієї посади і чому саме він став обранцем козаків.

Вивчення багатьох проблем історії України, на які було накладено табу в СРСР, продовжували українські історики діаспори. У 1965 р. побачила світ робота Л. Винара з історіографії козаччини [4]. Н. Полонська-Василенко проаналізувала стан дослідженості історії Запорозької Січі [19]. Підсумком наукових студій Д. Дорошенка став двотомний „Нарис історії України” [10]. Видання містить розділ про Запоріжжя після свого переходу в 1734 р. під російську владу. Однак історики дуже опосередковано торкаються моментів, пов'язаних із кар'єрним просуванням П. Калнишевського.

Сучасна українська історіографія представлена низкою ґрунтовних монографічних досліджень, розвідок, а також журнальних та газетних публікацій, в яких висвітлюються окремі сторінки з життя та багатогранної діяльності П. Калнишевського. Серед них можна виділити численні дослідження В. Гребьонкіна, А. Коцура, В. Коцура, Г. Коцур, О. Олійника, В. Сергійчука, М. Скорик, А. Федориної, перевідані роботи В. Голобуцького.

Так, О. Апанович, присвятивши чимало сторінок діяльності П. Калнишевського на різних посадах, зазначає, що ім'я Калниша виринає в документах архіву Коша Запорозької Січі з початку 50-х років ХУІІІ ст., коли він займає вищі старшинські посади [1]. Спочатку був військовим осавулом, котрий відповідав за стан і організацію війська, потім військовим суддею, тобто третьою особою після кошового отамана, яка входить до складу Коша. Далі, як стверджує дослідниця, він із 1762 р. був кошовим, протягом 1765-1775 рр. був беззмінним кошовим отаманом.

Довідкові видання теж подають своєрідну хронологію перебування Калнишевського на різних посадах. Зокрема, протягом 1752-1761 рр. він був похідним полковником, водночас з 1754 по 1761 роки – військовим осавулом, а в 1762 р. він уперше обирається кошовим отаманом Запорозького війська [12, с. 281]. У вересні цього ж року разом із військовим писарем І. Глобою він зустрічався з Катериною ІІ. Ймовірно, що певне упереджене ставлення імператриці до Калнишевського зіграло свою роль у його усуненні. У цей час царський уряд скасував вибори на Запоріжжі, тому керівництво обирали, як правило, не на загальновійськових радах, а на сходах старшини, де затверджувалися рекомендовані царицею кандидатури. Історик Ю. Мицик обмежується дуже стислою інформацією про те, що Калниша у 1754 р. обрали військовим осавулом, згодом військовим суддею, у 1762 р. знову став військовим осавулом у якості представника Коша в Уложенній Комісії, а з цієї посади був уперше обраний кошовим. У 1759-1761 рр., зауважує Ю. Мицик, він згадується як похідний полковник Війська Запорозького. 1 січня 1765 р. козаки знову обрали Калниша кошовим отаманом „і потім десять разів поспіль переобирався запорожцями, – отже, був на цій посаді з 1765 до 1775 рр.” [16].

А. Діланян посилається на легенду про те, як вперше Калнишевський потрапив на Запорозьку Січ [9]. Восьмирічний Петрик випасав худобу за селом, коли побачив невеликий загін запорожців. Козаки запропонували йому спробувати козацьку люльку, після чого хлопець попросив їх узяти його із собою. Батько Петрика загинув, отже, вирушив він разом із козаками туди, де „Луг – батько, а Січ – мати”. Вперше кошовим отаманом Запорозької Січі П. Калнишевський став у 1762 р. Як зазначає автор, до свого обрання 70-річний козак був військовим суддею низового Запорізького війська. Стосовно влади й авторитету – це була друга посада після кошового отамана. За довгі роки козацького життя П. Калнишевський пройшов шлях від козацького джури (гінця) до кошового отамана. Однак у вересні 1762 р. через неприязне ставлення імператриці до Калнишевського його було усунуто з посади кошового. Автор зауважує, що відтоді кошового та інших керівних осіб обирали не на громадських радах, а на сходках, де затверджувалися рекомендовані Катериною ІІ кандидатури. Лише авторитет Калнишевського, стверджує А. Діланян, зіграв роль у його обранні кошовим отаманом вдруге.

Короткі відомості про шлях П. Калнишевського до посади кошового отамана містить публікація відомого українського історіографа А. Коцура [13]. Так, зазначає автор, у документах архіву коша Запорозької Січі з початку 50-х років ХУІІІ ст. усе частіше зустрічаємо ім'я Петра Калнишевського. Він у цей час займає вищі старшинські посади: військового осавула, який відповідав за стан і організацію війська, потім – військового судді, був другою особою після кошового отамана. А. Коцур зазначає, що у 1762 р. П. Калнишевський уперше обирається кошовим отаманом запорозького війська. У вересні цього ж року разом із військовим писарем січовим І. Глобою він зустрічався з царицею Катериною ІІ. На думку автора, кошовий не дуже імпував цариці, бо з цієї посади його усунули. У той час царський уряд скасував вибори в Запорозькій Січі, тому її керівництво обиралося не на загальновійськових радах, а на сходах старшини, де здебільшого затверджувалися рекомендовані царицею кандидатури. Але козацтво дуже часто ігнорувало царські закони, обираючи найавторитетніших. Одним із таких обранців козацької громади став П. Калнишевський, якого у січні 1765 р. усупереч царській волі знову обрано кошовим отаманом. Відтак

було порушено „Справу про самовільне обрання козаками отамана коша Запорозької Січі Калнишевського”. Проте з огляду на наближення війни з турками Катерина II тимчасово змирилася з самовільним обранням Калнишевського кошовим. Отже, підкреслює вчений, він стає отаманом в друге й остаточно – аж до знищення Запорозької Січі.

У спільній публікації Анатолія та Галини Коцурів подано етапи кар’єрного сходження цієї видатної історичної постаті [14]. Так, автори вказують на те, що у восьмирічному віці запорожці забрали Петра на Січ, де пройшли його молоді роки. У документах архіву Коша Запорозької Січі, зауважують історики, з початку 50-х років ХУІІІ ст. усе частіше зустрічаємо ім’я Петра Калнишевського на вищих старшинських посадах. Історики звертають увагу на зміст діяльності Калниша у складі депутації в Петербурзі. Ними згадується перше обрання Калниша на посаду кошового та причини його усунення.

В. Грибовський, автор низки ґрунтовних досліджень, присвячених дискусійним питанням щодо біографічних даних кошового, його кар’єрного сходження стверджує, що перша документальна звітка про Калниша датована 1754 роком [8]. Тоді він займав у Коші посаду військового осавула, обов’язком якого було підтримання внутрішньої безпеки Запорожжя. Саме на цей час, зауважує історик, припадає боротьба з гайдамаками, що надалі стала одним із важливих напрямків діяльності Калнишевського. Наступний етап у кар’єрі Калниша дослідник виділяє середину 1750-х років, коли він виконував важливі військові, адміністративні та дипломатичні доручення запорозького Коша. Зокрема йдеться про діяльність П. Калнишевського у складі депутації Війська Запорозького до імператорського двору. Третім етапом В. Грибовський умовно виділяє початок 1760-х років, коли Калниш займав важливі посади у Війську та зав’язав впливові знайомства. Саме на цей період припадає його перше обрання на посаду кошового. Історик описує всі перипетії навколо цієї посади та, зрештою, усунення Калнишевського з посади через протидію „сіроми”, а згодом і друге обрання кошовим у 1765 р.

Д. Кулиняк звернув увагу на перше обрання Калнишевського його на цю посаду та причини усунення [15]. Автор зауважує, що у 1753 та 1756 роках царський уряд скасував вибори на Січі й відтоді кошового та інших керівних осіб обирали не на загальновійськових радах, а на обмежених кількісно й якісно сходках старшини, де здебільшого затверджувалися рекомендовані царицею кандидатури. Однак, зауважує Д. Кулиняк, ці закони козацтво часто ігнорувало, обираючи найдостойніших. Одним із таких обранців був П. Калнишевський, котрий у січні 1765 р. всупереч царській волі знову став кошовим отаманом. Однак майбутня війна з Туреччиною, пише автор, змусила Катерину II примиритися з самовільним обранням Калнишевського кошовим.

Таким чином, послідовність кар’єрного просування П. Калнишевського почала висвітлюватися в працях перших істориків козацтва й продовжує викликати дослідницький інтерес і досі. Однак, в українській історіографії відсутні спеціальні дослідження з цієї проблематики. Це питання розглядалося лише у контексті вивчення історії козацтва або ж біографії П. Калнишевського. Протягом останнього десятиліття визначено етапи кар’єрного сходження П. Калнишевського. Більшість вчених обґрунтовує цей процес поступовим зростанням його авторитету серед козацького товариства, силою духу, управлінськими здібностями, коли кожна сходинка ставала фундаментом для подальшого зростання впливу П. Калнишевського, а отже просування по найвищим посадам. З іншого боку, дослідники визнають, що цьому неодмінно сприяло вміння налагоджувати добрі стосунки з російськими та українськими вельможами, мережа його особистих зв’язків.

Джерела та література:

1. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. Апанович. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
2. Апанович О. Збройні сили України першої половини ХУІІІ ст. / О. Апанович. – К. : Наук. думка, 1969. – 223 с.
3. Бедновъ В. Последний кошевой Запорожья П. Ив. Калнышевский / В. Бедновъ // Від Сули до Білого моря: шлях через три століття / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – К., Переяслав-Хмельницький : Книги-XXI, 2004. – С. 136.
4. Винар Л. Огляд історичної літератури про початки козащини / Л. Винар // Український історик. – Нью-Йорк, 1965. – Ч. 1-2. – С. 28-37.
5. Гернет М. Н. История царской тюрьмы / М. Н. Гернет. – М. : Госюриздат, 1951. – Т. 1. – С. 1762-1825.
6. Голобуцкий В. Запорожское казачество / В. Голобуцкий. – К. : Госполитиздат УССР, 1957. – 462 с.
7. Голобуцкий В. Запорожська Січ в останні часи свого існування, 1734-1775 / В. Голобуцкий. – К. : Держполітвидав, 1961. – 420 с.
8. Грибовський В. Кошовий отаман Петро Калнишевський / В. Грибовський. – Дніпропетровськ : Пороги, 2004. – 128 с.
9. Діланян А. Останній із кошових / А. Діланян // Дзеркало тижня. – 2003. – № 43 (14 листопада).
10. Дорошенко Д. І. Нарис історії України : у 2 т. / Д. І. Дорошенко. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. – Т. 2 : Від половини ХVІІІ ст. – 360 с.
11. Ефименко П. С. Калнышевский последний кошевой Запорожской Сечи (1691-1803) / П. С. Ефименко // Від Сули до Білого моря: шлях через три століття / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – К., Переяслав-Хмельницький : Книги-XXI, 2004. – С. 44-62.
12. Калнишевський Петро Іванович // Довідник з історії України (А-Я) / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К. : Генеза, 2001. – С. 281.
13. Коцур А. П. Голгофа останнього гетьмана / А. П. Коцур // Україна молода. – 2003. – № 201 (30 жовтня).

14. Коцур А. П. Останній кошовий (маловідомі сторінки звитяги, добродієства і мучеництва останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського / А. П. Коцур, Г. Г. Коцур // Свобода слова. – 2004. – 19 сер.
15. Кулиняк Д. Лицар дикого поля / Д. Кулиняк // Персонал-плюс. – 2008. – № 7 (259) (21-27 лютого).
16. Мицик Ю. А. Калнишевський (Калниш) Петро Іванович / Ю. А. Мицик // Українське козацтво : мала енциклопедія. – К., Запоріжжя : Генеза; Прем'єр, 2002. – С. 190-191.
17. Одовець К. Історія України за часів Петра Великого і Катерини II / К. Одовець. – Львів : З друкарни Товариства імені Шевченка, 1886. – Ч. II : Петро Калнишевський // Від Сули до Білого моря: шлях через три століття / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – К., Переяслав-Хмельницький : Книги-XXI, 2004. – С. 67-68.
18. Падалка Л. О старинномъ Покровскомъ храме казацкой поры и его строителе, кошовомъ низового запорожскаго войска, Пётр Калнышь / Л. Падалка // Від Сули до Білого моря: шлях через три століття / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – К., Переяслав-Хмельницький : Книги-XXI, 2004. – С. 187-204.
19. Полонська-Василенко Н. Історики Запоріжжя / Н. Полонська-Василенко // Ювілейний збірник на пошану Д. І. Багалія. – К., 1927. – Т. 1. – С. 811-824.
20. Сборник материалов для истории запорожских казаков / сост. Д. И. Эварницкий. – СПб., 1888. – С. 189.
21. Скальковский А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорізького / А. О. Скальковский; передм. та комент. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ : Січ, 1994. – С. 59.
22. Терновский Н. К истории Запорожского края / Н. Терновский // Вестник Екатеринославского земства. – 1904. – № 25. – С. 5-7.
23. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х т. / Д. І. Яворницький. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. 1. – С. 138.

Ногайбаева М.С.

УДК 321.111:94(517)

УЛУСНАЯ СИСТЕМА И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РОДОПЛЕМЕННОЙ СТРУКТУРЫ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ

Известно, что история государства Золотой Орды сыграла решающую роль в судьбах народов Центральной Азии. Несмотря на на обилие научных исследований до настоящего времени, нельзя сказать, что проблемы внутреннего состава, а также особенности Золотой Орды полностью изучены. Особенно актуальным является исследование влияния установленных властью монголов измененной системы государственно-административного управления на этнополитическую, этнокультурную жизнь тюркских, тюрко-монгольских народов.

Созданная после монгольского нашествия новая улусная система была противопоставлена сложившемуся издавна родоплеменному разделению. Роды и племена, впадшие в зависимость от монголов, стали раздроблены между собой, изменились их направления миграции, разорвались отношения внутри племени, а также отношения с другими родственными племенами. На разрушение прежней родоплеменной системы особое влияние оказали новые формы и содержание отношений между господствующим племенем и зависимых от него племен.

Племена были разделены по новому военно-административному разделению на административные округа, которые могли выделить десятки тысяч, тысячи, сотни для войска. Во времена Чингисхана деление жителей на десятки было проведено не только с целью перестроить родоплеменные группы на военный лад, но это было сознательным разрушением ханом традиционного родоплеменного строя. Конечно, эти изменения создали основу для новой родоплеменной структуры. Те изменения, которые имели место в рассматриваемом нами периоде, привели к новому этапу этнических процессов. К примеру, родоплеменное деление до монгольского нашествия соответствовало политическому, военному, административному делению (деление на улусы), в период же после монгольского нашествия племя было разделено на левое и правое крыло. Например, по данным Рашид ад-Дина часть мангытов располагалась под предводительством Куилдар нояна в левом крыле, а часть под предводительством Жедай нояна в правом крыле. Эта реформа Чингисхана следовала из его дальновидной политики. Так как у некоторых крупных, завоеванных монголами тюркских племен (не учитывая другие народности) издавна существовали традиции государственности и для того, чтобы укрепить созданное на основе силы оружия новое государство, Чингисхан искусно использовал политику «разделяй и властвуй». Поэтому мы в рассматриваемом нами периоде мы наблюдаем смешение как крупных, так и мелких тюрко-монгольских племен в единых улусах Джучи, Чагатай и Угедей.

Г.А. Федоров-Давыдов указывает, что в государстве Золотой Орды существовало деление на мелкие улусы. Однако, в определении границ улусов не сохраняется точность. Автор подчеркивает, что земли, отведенные под улусы, постоянно меняются и вследствие этого границы земель эмиров, которые считаются владельцами этих улусов и владеют не только сотнями и тысячами, тоже меняются. Поэтому после монгольского нашествия роды и племена, которые были переданы различными эмирам тоже были раздроблены и входили в состав различных обаяков. В средневековых источниках встречается слово «обак», основным значением которого является либо определенная территория, либо роды и племена, сосредоточенные на ней. В некоторых источниках указываются племена, расселившиеся в этих обаяках, в